

מפגש מס' 31

דף למנחה

ספר שמואל א', י"ד-י"ח

תוכן הפרקים שנלמדו השבוע

פרק י"ד - מלחמת שאול ויהונתן בפלשתים

פרק ט"ו - המלחמה בעמלק וחסא שאול

פרק ט"ז - משיחת דוד

פרק י"ז - קרב דוד וגלית

פרק י"ח - קנאת שאול בדוד

לימוד מעמיק

חטאי שאול

פרק טו מהווה נקודת מפנה במלכותו של שאול. שאול לא מקיים באופן מלא את צו ה' ובעקבות כך מלכותו נקרעת ממנו. בשיעור ננסה ללמוד על הנפילה של שאול ולהבין מדוע נקרעה ממנו המלוכה.

חלק א': פתיחה

לאחר המלחמות האחרונות בהן ניצחו ישראל בפיקודו של שאול, מגיע שמואל אל שאול ומצווה עליו למחות את עמלק: "כֹּה אָמַר ה' צְבָאוֹת פִּקְדֹתַי אֶת אֲשֶׁר עָשָׂה עִמָּלֶק לְיִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר שָׁם לוֹ בְּדַרְךָ בְּעֵלְתוֹ מִמְצָרִים. עַתָּה לֵךְ וְהַכִּיתָ אֶת עִמָּלֶק וְהַחְרַמְתָּם אֶת כָּל אֲשֶׁר לוֹ וְלֹא תַחֲמַל עָלָיו וְהִמַּתָּה מֵאִישׁ עַד אִשָּׁה מֵעַלְל וְעַד יוֹנֵק מִשׁוֹר וְעַד שָׂה מִגְּמֶל וְעַד חֲמֹר" (ט"ו, ב-ג).

הציווי למחיית עמלק מופיע בתורה וצריך להתבצע לאחר שעם ישראל יושב בארצו ומסתיימות מלחמות הקיום האחרות. שאול מקבל את הצו ומתחיל להכות את עמלק: "וַיֵּךְ שְׂאוּל אֶת עִמָּלֶק מִחֻוּלָה בַּיּוֹם שׁוֹר אֲשֶׁר עַל פְּנֵי מִצְרַיִם" (ט"ו, ז). שאול מנצח את העמלקים ומשמיד אותם, אך הוא לא ממלא את הצו באופן מוחלט, ואת אגג המלך הוא מחליט להשאיר בחיים: "וַיִּתְּפֹשׂ אֶת אֲגַג מֶלֶךְ עִמָּלֶק חַי וְאֵת כָּל הָעַם הַחֲרִים לְפִי תָרַב. וַיַּחְמַל שְׂאוּל וְהָעַם עַל אֲגַג וְעַל מֵיטֵב הַצֵּאֵן וְהַבְּקָר וְהַמִּשְׁנִים וְעַל הַכֶּדִים וְעַל כָּל-הַטּוֹב וְלֹא אָבוּ הַחֲרִימָם וְכָל הַמְּלֹאכָה נִמְבָּזָה וְנִמַּס אֶתָּה הַחֲרִימוּ" (ט"ו, ח-ט). מתיאור הפסוקים נראה כי בעקבות מעשה זה נקרעת משאול המלוכה. מיד לאחר תיאור המלחמה מגיעה תגובת הקב"ה: "וַיְהִי דְבַר ה' אֶל שְׂמוּאֵל לֵאמֹר נַחְמֵתִי בִּי הַמְּלֶכֶתִי אֶת שְׂאוּל לְמֶלֶךְ בִּי שֶׁבַּ מֵאַחֲרַי וְאֵת דְּבַרִּי לֹא הִקִּים" (יא).

שאלה לדיון

האם, לדעתכם, מעשה זה של שאול מצדיק את קריעת המלוכה ממנו? האם ייתכן שבשל כך הוא לא ראוי למלוך על ישראל? השאלה מתחדדת לאור ההשוואה למעשיהם של מלכים אחרים בתנ"ך שחטאו והמשיכו למלוך על ישראל, והדוגמה המובהקת לכך היא דוד המלך. מדוע, אם כן, שאול מודח מהמלוכה? כדי לענות על השאלה נראה כיוונים שונים להבנת המעשה של שאול ומשמעותו.

חלק ב': החמלה

כדי להבין את מניעיו של שאול נקרא שוב את תיאור הפסוקים: "ויחמל שאול והעם על אגג ועל מיטב הצאן והבקר והמשנים ועל הפרים ועל כל הטוב ולא אבו החרימם וכל המלאכה נמבזה ונמס אתה החרימו" (ט). ממבט ראשון, נראה ששאול ריחם על אגג ולכן החליט להשאירו בחיים. אולם הבנה זו מעלה תהיות שונות: ראשית, מדוע ריחם שאול רק על אגג ולא על כל שאר העם העמלקי שאותו הוא כן הכה והשמיד? שנית, יש לשים לב למושג החמלה של שאול: "על אגג ועל מיטב הצאן והבקר והמשנים ועל הפרים ועל כל הטוב..." (ט). מהפסוקים נראה שלא מדובר בחמלה שמשמעותה רחמים אלא בסוג אחר של חמלה. הפרשנים מתייחסים לחמלה זו ומסבירים אותה בדרכים שונות.

מלבי"ם שמ"א ט"ו, ט: ויחמל שאול - פה באר הטעם השני מדוע לא נתקבלה תשובתו של שאול, כי יש הבדל בין הפעלים הנרדפים, חמל, חוס, רחם... וההבדל ביניהם שהחוסה תהיה מצד צרכו אל הדבר כמו שחם אדם על ממונו וכליו באשר הם קנינו, והחמלה תהיה גם על דבר שאין לו תועלת ממנו רק ששופט בשכלו שאין ראוי להשחית הדבר ההוא וקיומו טוב יותר, והנה לא הזהירו ה' כל יחוס או כל ירחם על עמלק, כי אלה מתכונות נפשיות, שהגם שיקיים מצות ה' בכל זאת יצויר שיעורר רחמיו ויכאיב לבו במיתת ילדים רכים, או יחוס וידאב לבו בהשחיתו השלל שהיה יכול להנות ממנו. אבל החמלה הוא ענין מחשביי, שחושב שאין מן הראוי והיושר להשחיתם ושלא בצדק צוהו הנביא דבר זה, זה עון פלילי כי רוצה להתחכם נגד ה' ועל כן צוהו כל תחמול עליו, רצה לומר: אל תחשוב מחשבה שראוי לקיימו ושלא להשחיתו, ובאמת בזה נכשל שאול שחמל על אגג ועל מיטב הצאן ובזה הראה כי האמונה מתרופפת בידו שאם לא כן לא היה חושב שראוי לחמול על אויבי ה' ועל ידי מחשבתו זאת חטאו גם בפועל.

לפי הסברו של המלבי"ם, החמלה של שאול היא לא תחושת רחמים אלא עניין מחשבתי. שאול חשב שההשמדה של עמלק היא לא ראויה ושהציווי על כך לא צודק. זו המשמעות של חמלה וזו הסיבה ששאול לא ביצע את הצו במלואו.

בניגוד להסבר המלבי"ם, שהחמלה היא עניין מחשבתי, מציעים מצודת דוד ורש"י כיוון אחר להסבר אותה חמלה:

מצודת דוד, שם: ויחמול - חסים היו על אגג ועל מבחר הצאן וגו' ועל כל דבר טוב שמצאו שם, ולא רצו להחרימם, ולא החרימו כי אם המקנה הבזויה.

רש"י, שם: ויחמול - חס מלהשמיד, כמו 'ויחמול לקחת מצאנו ובקרו'.

לפי מצודת דוד, שאול והעם חסו על הרכוש ועל הדברים הטובים שנשארו מהעמלקים ולא רצו להשמידם (אלא רק את הרכוש הפחות טוב, שאותו הם כן החרימו).

רש"י מפנה אותנו למקום אחר שבו יש שימוש במילה 'ויחמול' - משל כבשת הרש שאומר נתן לדוד. במשל מתוארים איש עשיר ואיש רש, וכאשר מגיע אורח לאיש העשיר הוא לוקח מכבשתו של האיש הרש:

שמואל ב' י"ב, ד: ויבא הלך לאיש העשיר ויחמול לקחת מיצאנו ומבקריו לעשות לאורח הבא לו ויקח את כבשת האיש הראש ויעשה לאיש הבא אליו.

באזכור זה נראה בבירור שמשמעות המילה ויחמול איננה רחמים, אלא רצון למנוע הפסד כלכלי, למנוע השחתה של דברים שאפשר להשתמש בהם. פירוש זה מתיישב אף עם תיאור חמלתו של שאול על מיטב הצאן והבקר, הכרים וכל הטוב. לשאול היה חבל להשמיד אותם.

שאול חס גם על אגג, והחליט לא להשמידו. כדי להבין את המעשה של שאול יש להשוות למנהג המלכים המנצחים העולה מסיפורים שונים בתנ"ך, בהם ניתן לראות שהמלך המנצח לא תמיד מיהר להרוג את המלך המובס, ודווקא השארתו בחיים והשפלתו הפגינה את עוצמת הניצחון. [ראו למשל את סיפוריהם של הושע בן

אלה (מל"ב י"ז, ד) יהויכין (מל"ב כ"ד, יב), צדקיהו (מל"ב כ"ה, ו-ז). נראה ששאלו, לאחר שהרג את כל העם העמלקי, חש כלפי אגג המלך חמלה במשמעות אותה הצגנו, כלומר - הוא לא היה מעוניין להרוג אותו. לא מתוך רחמים, אלא להפך, כדי להפגין את נצחונו. לקיחת המלך המנוצח כבן חסות מדגישה את הניצחון הטוטאלי, ואף מאפשרת להשתיק מרידות עתידיות ולהביע שליטה בעם הנכבש.

לפי הסבר זה של משמעות המילה 'חמלה', ניתן להבין כי שאלו לא פעל מתוך רגשות הומאניים ותחושת רחמים על העמלקים, ועל כן אין זה נכון לומר שבשל מוסריותו הגדולה הוא הודח מהמלוכה. ואפילו להיפך: חמלה שמשמעותה לחוס על רכוש ומטרתה לקחת שלל, וחמלה על המלך המנוצח שמטרתה להאדיר את כבודו של המלך המנוצח, זו חמלה שלילית ובעייתית ביותר. מעשים אלה מוכיחים שמטרת המלחמה איננה רק הצלת העם או מילוי צו ה', אלא גם מלחמה למטרות רווח אישי.

חלק ג': התאמת שאלו לתפקיד המלוכה

לאחר המלחמה, שמואל מגיע לפגוש את שאלו ושאלו יוצא אליו ומיד אומר: "בְּרוּךְ אַתָּה לַה' הַקִּימְתִי אֶת דְּבַר ה'" (יג). שאלו מנסה להציג את עצמו כמי שפעל ללא רבב ופותח מיוזמתו בטענה כי הקים את דבר ה'.

"וַיֹּאמֶר שְׂמוּאֵל וּמָה קוֹל-הַצֵּאן הַזֶּה בְּאָזְנִי וְקוֹל הַבְּקָר אֲשֶׁר אֲנִי שֹׁמֵעַ? וַיֹּאמֶר שְׂאֹל מֵעַמְלָקִי הַבְּיָאוֹס אֲשֶׁר חָמַל הָעָם עַל-מִיטֵב הַצֵּאן וְהַבְּקָר לְמַעַן זִבְחַן לַה' אֱלֹהֵיךָ וְאֶת-הַיִּתֵּר הַחֲרָמְנוּ" (יד-טו).

שאלו מעלה פה שני טיעונים: הראשון הוא שלמעשה, העם אשם. העם הוא זה שחמל ולכן לא קיימו את הצו במלואו. הטיעון השני הוא שגם השארת הצאן והבקר בחיים הייתה 'לשם שמים' כדי לזבוח לה'.

מובן שהטיעון השני מופרך, שכן שאלו לא קיים את צו ה', ואין שום עניין לזבוח לה' קרבנות כאלה. שמיעה בקול ה' היא חובה ראשונית ובסיסית, בעיקר למלך ישראל שמנהיג את העם.

שמואל מסביר לשאלו את הבעייתיות שבדברים ומוסר לו את דבר ה': "הֲלוֹא אִם קִטְּן אַתָּה בְּעֵינֶיךָ רֹאשׁ שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל אַתָּה וַיִּמְשָׁחְךָ ה' לְמֶלֶךְ עַל יִשְׂרָאֵל. וַיִּשְׁלַחְךָ ה' בְּדֶרֶךְ וַיֹּאמֶר לְךָ וַהֲחַרְמְתָּ אֶת הַחֲטָאִים אֶת עַמְלָק וְנִלְחַמְתָּ בּו עַד בְּלוֹתֶם אֹתָם. וְלָמָּה לֹא שָׁמַעְתָּ בְּקוֹל ה' וְתַעַט אֶל הַשְּׁלַל וְתַעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי ה'?" (יז-יט).

שאלו ממשיך להתגונן ועונה: "אֲשֶׁר שָׁמַעְתִּי בְּקוֹל ה' וְאֵלַיךְ בְּדֶרֶךְ אֲשֶׁר שְׁלַחְתָּנִי ה' וְאֶבְיֵא אֶת אֲגַג מֶלֶךְ עַמְלָק וְאֶת עַמְלָק הַחֲרָמְתִּי. וַיִּקַּח הָעָם מִהַשְּׁלַל צֹאן וּבָקָר רֹאשֵׁית הַחֶרֶס לְזִבְחַן לַה' אֱלֹהֶיךָ בְּגִלְגָל" (כ-כא).

ניתן לראות פה בבירור כי שאלו מנסה להסתתר מאחורי העם ומשתמט מאחריות למעשה. נזכיר כי בתיאור המעשה נכתב במפורש: "וַיִּחְמַל שְׂאֹל וְהָעָם עַל-אֲגַג וְעַל מִיטֵב הַצֵּאן וְהַבְּקָר..." (ט), לעומת מה ששאלו טוען כעת - שרק העם חמל.

מהתנהגותו של שאלו עולות שתי בעיות מרכזיות: הראשונה היא בעיה של חוסר שמיעה בקול ה'. הקב"ה ציווה משהו ושאלו לא קיים את הציווי. הבעיה השנייה היא בעיית מנהיגות מול העם. שאלו בוחר את פעולותיו לפי רצונותיו של העם ובמקום להוביל אותם הוא מובל אחריהם.

בהמשך חילופי הדברים בין שאלו ושמואל, שאלו מבין שהוא לא יוכל להמשיך להכחיש את חטאו, וכאן הוא מודה ומסביר את כשלונו: "וַיֹּאמֶר שְׂאֹל אֶל שְׂמוּאֵל חֲטָאתִי כִּי עֲבַרְתִּי אֶת פִּי ה' וְאֶת דְּבָרֶיךָ כִּי נִרְאִיתִי אֶת הָעָם וְאֲשַׁמְעֵם בְּקוֹלִים" (כד). במעשה זה של שאלו ובהתנהגותו בהמשך השיחה מול שמואל, מתגלות תכונות של שאלו שאינן מתאימות למלך ישראל. שאלו במעשיו גילה שהוא לא מתאים להיות מנהיג. מנהיג אמור להוביל את העם אחריו ולא להיות מובל בעצמו. מנהיג אמור לקחת אחריות על המעשים שלו ושל העם ולייצג אותם, ולא להטיח את האשמה בהם. שאלו נעדר תחושות אלה ולמעשה מראה כי הוא לא האיש המתאים להנהיג את עם ישראל. גם כאשר בסופו של דבר שאלו מכיר בחטאו ומבקש לשוב בתשובה, שמואל מסרב ומדגיש: "לֹא אָשׁוּב עִמָּךְ כִּי מֵאִסְתָּה אֶת דְּבַר ה' וַיִּמְאָסְךָ ה' מִהָיִית מֶלֶךְ עַל יִשְׂרָאֵל" (כו).

חשוב לשים לב, שהנפילה של שאלו בנושאים אלה איננה חד פעמית. אותן נקודות בעייתיות הבולטות בסיפור זה מופיעות כבר בפרקים הקודמים המתארים את מלכותו של שאלו.

בקרב מכמש שאול היה צריך לחכות לשמואל שיגיע ורק אז להקריב קרבן יחד איתו. אך למרות זאת, שאול לא מתאפק ומקריב את הקרבן עוד לפני ששמואל מגיע (כמתואר בפרק י"ג). שאול מעיד לאחר מכן שהוא ראה שהעם התחיל להתפזר וחשש מפני היאספות הפלשתים, ולכן לא התאפק והקריב את הקרבן.

גם פה ניתן לראות את שתי הנקודות שהראנו קודם: הראשונה - שאול לא שומע בקול ה'. במקום לחכות לשמואל, כפי שהיה צריך לעשות, הוא מחליט על דעת עצמו להקריב את הקרבן ועובר על ציווי ה'. שמואל מוכיח אותו ומדגיש עניין זה בבירור: "וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל שָׂאוּל נִסְכַּלְתָּ לֹא שְׁמֵרְתָּ אֶת מִצְוַת ה' אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר צִוָּךָ כִּי עֲתָה הֵכִין ה' אֶת מַמְלַכְתְּךָ אֶל יִשְׂרָאֵל עַד עוֹלָם. וְעַתָּה מִמְלַכְתְּךָ לֹא תִקּוּם בְּקֶשׁ ה' לֹא אִישׁ כָּלְבָבוֹ וַיִּצְוֶהוּ לְנֶגֶד עַל עַמּוֹ כִּי לֹא שְׁמֵרְתָּ אֶת אֲשֶׁר צִוָּךָ ה'" (י"ג, יג-יד). כבר פה ניתן לראות ששמואל מקשר בין חוסר השמיעה בקול ה' ובין קריעת הממלכה משאול, בשל ההבנה שאדם כזה לא מתאים להנהיג את עם ישראל.

הנקודה השנייה - שאול מובל על ידי העם במקום להוביל את העם אחריו. שאול רואה שהעם מתחיל להתפזר ולכן הוא מקריב את הקרבן, במקום לאחד את העם סביבו ולהעלות להם את המורל. ניתן לראות פה קושי בהובלת העם, וללא תכונה זו לא ניתן להנהיג עם בצורה נכונה וטובה.

גם בתיאור השתלשלות העניינים בסיום המלחמה ניתן לראות בעיה מנהיגותית. שאול קובע איסור לאכול עד הערב (י"ד, כד), מה שגורם לעם להיות עייפים ורעבים לאורך המלחמה, ובסיום המלחמה לעוט על השלל ואף לאכול על הדם. יהונתן מדגיש כי דווקא האכילה מן הדבש במהלך המלחמה היא זו שנתנה לו כח וקובע: "עָזַר אֲבִי אֶת הָאָרֶץ רָאוּ כִּי אָדוּ עֵינַי כִּי טַעַמְתִּי מֵעֵט דְּבַשׁ הַזֶּה. אֲף־כִּי לֹא אָכַל אֲכַל הַיּוֹם הָעֵם מִשְׁלַל אֲבִיו אֲשֶׁר מִצָּא כִּי עֲתָה לֹא רִבְתָּה מִכָּה בְּפִלְשְׁתִּים" (י"ד, כט-ל). יהונתן הוא היחיד שאכל, והוא זה שאמור למות, בשל השבועה של אביו. ניתן לראות פה מהלך לא נכון כמלך וכמנהיג. שאול קובע איסור שאיננו נכון לעם, ושכמעט בלתי אפשרי לעמוד בו, וקביעה זו מובילה לכל ההסתבכות בהמשך, הן של יהונתן שאכל מן הדבש, והן של העם שעטו על השלל ואכלו על הדם. בסיפור זה ניתן לראות ששאול אינו מעריך נכונה את מצב העם, ולכן קובע הנהגה שהעם איננו יכול לעמוד בה, ושעלולה לפגוע בכושר של העם להלחם.

ניתן לראות אם כן, גם בסיפור של השמדת עמלק וגם בסיפורים שקדמו לו, ששאול לא מצליח להוביל את העם אחריו בדרך הנכונה ולעשות את דבר ה' במלואו. הדרישות ממלך הן דרישות גבוהות יותר מאשר מאדם מן השורה. מלך אמור להנהיג, להוביל את העם לעשות את דבר ה', וגם אם העם רוצים לסטות מצו ה', עליו למשוך אותם אחריו ולהובילם לדרך הטובה. ממלך ישראל מצופה לשמוע תמיד בקול ה', גם כשזה לא קל, ולהוביל את העם אחריו לעשיית רצון ה'. שאול בהתנהלותו מראה כי אין לו את תכונות המנהיגות הנדרשות ולכן ה' מוריד אותו מתפקיד המלוכה. שאול כאדם רגיל מן השורה יכול, כמובן, לחזור בתשובה על חטאו, אך כמלך הוא לא יוכל להמשיך ולהנהיג את העם.

יש להדגיש כי הציפיות והדרישות ממלך ישראל הן גבוהות ביותר. שאול יכול להיות אדם טוב מאד כאדם, אך לא כמלך. שאול הוא המלך הראשון, ודווקא בשל כך מצופה ממנו להיות דמות מופת בשני התחומים האלה - גם בעשיית רצון ה' וגם בהובלת העם. התנהלותו של המלך הראשון של עם ישראל צריכה להיות ללא רבב, כדי להדגים מהי הדמות הנכונה של המלך בעם ישראל. שאול לא עמד בציפיות הגבוהות הללו, ולכן הוא מודח מהמלוכה.

שאלה למחשבה

כל אחד מאיתנו מוצא את עצמו לפעמים בתפקידים של הנהגה (בהורות, בעבודה, בקהילה...). חישבו על סיטואציות שונות, בהן נדרש מכם להוביל ולהנהיג. האם יכולתם לעמוד מול דרישות ורצונות של "העם", (ילדים/תלמידים/חברי הקבוצה...), או שנמשכתם אחריהם? מה מניע מנהיג להמשיך אחרי "העם"? מתי הליכה לרוחו של "העם" היא שלילית וכיצד היא יכולה להיות חיובית?

סיכום

פרק טו מתאר את נפילתו של שאול וניתן ללמוד ממנו מהן התכונות הנדרשות ממנהיג של עם ישראל: ראשית - עליו להיות בעל יכולת מנהיגות, הובלה של העם, ולא להיות מובל ע"י העם. בנוסף לכך, עליו לכפוף את עצמו לרצון ה', ולשמע בקולו גם בסיטואציות מורכבות. תכונה זו הינה ייחודית למנהיג של עם ישראל, בשונה ממנהיגי עמים אחרים.

להרחבה

[מאמר של הרב יעקב מדן על המוסריות של מצוות מחיית עמלק](#)
[מאמר של הרב אמנון בזק על מלחמת שאול בעמלק ועל מצוות מחיית עמל](#)
[מאמר \(המשך\) של הרב אמנון בזק על מלחמת שאול בעמלק](#)
[מאמר של הרב יואל בן נון על חטא שאול בעמלק](#)
[מאמר של הרב משה ליכטנשטיין על מצוות מחיית עמלק](#)
[שיעור של ד"ר יושי פרג'ון על מידת האמת בויכוח בין שמואל לשאול](#)
[שיעור של הרב מנשה וינר על המלחמה לה' בעמלק](#)
[מאמר של הרב עמיחי שהם על שאול ועמלק](#)

הקדמה לקראת השבוע הבא

בשבוע הבא נעסוק בבחירתו של דוד, ובתהליך ההתקדמות שלו ועלייתו לגדולה עוד בחייו של שאול.